

ՅԱՐԱԿԱՏԱՐԻ

ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿԻ

ԲԱՌԱՅԻՆ ԱՐԺԷՔԻ ՄԱՍԻՆ

ԴԱԻԻԹ ԿԻՐՃԻՆԵԱՆ

Յայտնի իրողութիւն է, որ Ած մասնիկով յարակատար դեր-
բայը գրաբարի ձեւաբանական համակարգին բնորոշ էի եղել, սա-
կայն նշուած մասնիկով բազմաթիւ բառեր դեռեւս հինգերորդ
դարում գործածուել են որպէս գոյական եւ ածական անուններ,
ինչպէս՝ արարած, կատարած, կատաղած, ողորմած, յօդուած, եւ
այլն, որոնցում զգալի է դերբայի իմաստը:

Միջին հայերէնում, ապա եւ աշխարհաբարում (թէ՛ արեւելա-
հայերէնում եւ թէ՛ արեւմտահայերէնում) Ած մասնիկով յարակա-
տարն ընդհանրացել է բայական համակարգի մէջ, եւ քանի որ
այս դերբայն իր մէջ ունի ածականական շեշտուած նշանակու-
թիւն՝ յաճախակի են դարձել փոխանցումները դերբայից ածակա-
նի, ինչպէս նաեւ՝ գոյականի. սրանում քիչ դեր էի խաղացել վե-
րեւում յիշուած գրաբարի աւանդութիւն, օրինակ՝ Գշացած, խորո-
ված, թորած (ջուր), քտած (վկայուած միջին հայերէնում), միջ.
հայ. թողած՝ «ամուսնալուծուած», բրբ.՝ թլթլիւած (կին)՝ «լկտի»,
շշմած՝ «անուշադիր, անտարբեր», ցնդած՝ «խելապակաս, խելքը
թոցրած», ծաւ[դ]իւած՝ «յղի (անասունի մասին)», արեւմտ.՝ Բա-
նած-վարած՝ «արտակարգ ճարպիկ», «կապը կտրած» եւ այլն:

Ած-ը, ինչպէս նաեւ -ուած-ը, իմաստաւորուել է որպէս վեր-
ջածանց եւ այս դերով մասնակցել՝ բառակազմութեան:

Լեզուաբանները ցարդ ուշադրութիւն են դարձրել յարակատա-
րի յատկապէս այս տարբերակին, որ գրականն է, իսկ միւս տա-
րբերակը՝ -ուկ մասնիկով, կարօտ է մանրակրկիտ ուսումնասիրու-
թեան: Այս յօդուածի խնդիրն է ներկայացնել -ուկ մասնիկով յա-
րակատարի բառային (բառակազմական) արժէքը, վերջաւորու-

թեան՝ ածանցի վերածուելու գործընթացը եւ յարակից այլ հարցեր:

-Ուկ/-ուգ վերջաւորութեամբ յարակատարի ձեւը կայ հայերէնի մի շարք բարբառներում՝ հիմնականում արեւմտեան եւ հարաւ-կենտրոնական՝ Մշոյ, Վանի, Մոկաց, Շատախի, Տիգրանականի եւ այլնի մէջ. Հայաստանի Հանրապետութիւնում այն առաւել ցայտուն դրսեւորւում է Նոր Բայազէտի բարբառում, ինչպէս նաեւ այն վայրերում՝ որոնց բնակիչները գաղթել են նշուած դերբայական տարբերակն ունեցող բարբառային տարածքներից, ինչպէս՝ Թալինի, Վարդենիսի, Մարտունու, Տաշիրի եւ այլ շրջանների ուղ գիւղերի:

Գրաբարում -ուկ վերջաւորութեամբ կազմութիւններն եւս չեն գիտակցուել իբրեւ դերբայական ձեւեր, սակայն մի քանի բառեր յուշում են դրանց գոյութեան մասին: Դասական հայերէնում են վկայուել բաներթուկ՝ «դիւրահաւատ», պարծուկ՝ «պարծենկոտ», յատուկ՝ «գատուած», պարտուկ՝ «պարտակող, նենգաւոր», վաղափաւուկ՝ «կանխահաս», փրատուկ՝ «անպատկառ, ծամբ կտրած» բառերը¹, որոնցում զգալի է դերբայական իմաստը: Գրաբարեան են նաեւ առուկ, փարցուկ, փեղուկ, ցեցուկ, ջերմուկ, ալծափեծուկ՝ «այծին հեծած», ծովալածուկ՝ «ծովի վրայ շրջող, թափառող», ծովափեղծուկ՝ «ծովում խեղդուած» եւ նման այլ բառեր, որոնք ամենայն հաւանականութեամբ ժողովրդական կազմութիւններ են:

Վերոյիշեալ փաստերից կարելի է եզրակացնել, որ -ուկ-ով դերբայը նոր շրջանի իրողութիւն չէ, այն գործուն է եղել հին հայերէնում, սակայն, բնորոշ լինելով բարբառներին՝ գրաւոր-գրական լեզուին չի անցել: Նրա վաղեմի գոյութեան հետքերը նշմարւում են փաստօրէն բառային մակարդակում միայն:

Փոքր-ինչ այլ է պատկերը միջին հայերէնում: Գրաւոր յուշարձաններում վկայուել են յարակատար դերբայի (-ուկ մասնիկով) հատուկենտ ձեւեր, սակայն -ուկ-ով մի շարք կազմութիւններ կան, որոնք ըմբռնւում են իբրեւ բառոյթներ եւ խօսքիմասային անցումների արդիւնք են անշուշտ, ինչպէս՝ փշրուկ՝ «փշրանք», դեղուկ՝ «թունաւորող», կոլնձուկ՝ «կուչ եկած, կծկուած», խիզարուկ՝ «խզարելու ժամանակ թափուած թեփը», կտրուկ՝ «կտրող, սուր, հատու», աւցուկ՝ «երկար կեանք չունեցող, ոչ դիմացկուն», բարդութիւններում՝ մագապրծուկ՝ «հագիւ հագ ագատուած», յեղաշրջուկ՝ «անհաստատ, փոփոխական» եւ այլն²:

Աւելին՝ միջին հայերէնեան շրջանում -ուկ-ով կազմութիւններն սկսել են գործածուել տերմինային արժէքով՝ յատկապէս բը-

ժշկագիտական աշխատութիւններում: Օրինակ՝ Եփուկ՝ «բոյսերից եփելով ստացուած նիւթը՝ խաշուկ» (սրա համանունն արեւմտահայերէնում փոխաբերաբար նշանակում է «փորձառու»: Հմմտ. Եփուց), Կոտրուկ՝ «ցրտառութեան՝ ջերմի հետեւանքով մարմնի յօդերի կոտորտուելը», Խոստուկ/խոցտուկ «խոցտալ/խոցել խոց գոյանալ՝ դառնալ. խոցոտել»՝ «ծակոց, սուր ցաւ, խիթ» աճուկ՝ «ցալլք, երանք» եւայլն:

Վերոյիշեալ բառերը պարզորոշ յուշում են, որ -ուկ-ն արդէն սոսկ դերբայական վերջաւորութիւն չի եղել. այն ըմբռնուել է իբրեւ բառակազմական մասնիկ՝ վերջածանց, եւ կիրառուել՝ հենց այդ դերով:

Հարկ է նշել, որ -ուկ վերջաւորութեան՝ վերջածանցի վերածուելու գործընթացին զուգահեռ, հենց դասական հայերէնում, գործածուել է համանուն -ուկ վերջածանցը իբրեւ բոյսերի եւ կենդանիների անուններ կերտող մասնիկ, ինչպէս՝ բողկուկ, կանեփուկ, կալծուկ, հաճարուկ, մծղուկ եւ այլն: -Ուկ-ը գործածական է եղել նաեւ նուազական-փաղաքշական նշանակութեամբ՝ քարուկ, այրուկ/այրիկ՝ «մարդուկ» եւ այլն: -Ուկ ածանցի իմաստային դրսեւորումները, նրանով կազմող բառերի կաղապարները, դրանց խօսքիմասային արժէքը հանգամանօրէն ներկայացուել են հայերէնագիտութեան մէջ³:

Անտեսուել է միայն այն հանգամանքը, որ -ուկ մասնիկով բազմաթիւ բառեր յարակատարի ձեւեր են, ուստի դրանցում գործունէք դերբայական վերջաւորութեան հետ:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ ունենք ձեւութային համանունութիւն՝ -ուկ վերջածանցը եւ բարբառային յարակատարի -ուկ վերջաւորութիւնը, որոնք գործածւում են բառակազմական մասնիկի արժէքով եւս: Այդ դերով հանդէս գալիս՝ -ուկ-ը կազմում է գոյականների՝ գործողութեան արդիւնքի եւ հետեւանքի նշանակութեամբ, ածականների՝ դերբայական (յարակատարի, ենթակայականի եւ մասամբ նաեւ ապառնիի) իմաստներով:

Յարակատարի կամ էլ նրանից սերող -ուկ մասնիկ ունեցող բառերը կարելի է խմբաւորել այսպէս. ա) բառեր՝ որոնք ձեւաւորուել են ձեւաբանական իմաստների տեղաշարժի հետեւանքով, բ) առաջինների նմանակութեամբ կազմուած բառեր, գ) բառեր՝ որոնցում -ուկ-ը գործածւում է որպէս բառակերտիչ մասնիկ, անկախ յարակատար դերբայից, սոսկ պահպանելով դերբայական իմաստի որոշ հետքեր, եւ ձեռք բերելով նաեւ նորերը՝ զուտ ածանցական նրբիմաստներով:

Յարակատարի -ուկ մասնիկով բառերն առաջացել են խօսքի-մասային փոխանցումների հետեւանքով, այսինքն՝ քարացել են յարակատարի ձեւեր, մթագնել է նրանց բայական իմաստը, եւ դրանք սկսել են գործածուել ածականի կամ գոյականի, մասամբ նաեւ՝ մակբայի արժէքով:

Բառագոյացման այս ուղին բնորոշ է յատկապէս արեւմտահայ բարբառներին: Բարբառային բազմաթիւ բառեր հանդիպում են արեւմտահայերէն գրականութեան թէ՛ դասական եւ թէ՛ ժամանակակից գրողների երկերում: Օրինակ՝ կոտորուկ՝ «կոտորած» [Հիւանդին քովէն կոտորուկ սրտով դուրս ելաւ (Արփիար Արփիարեան)], կարգուկ՝ «ամուսնացած» [Օհանճան աղան կարգուկ է հիմա (Գրիգոր Զօհրապ)], հասուկ՝ «հասած, հասուն» [Մեծ տղան չորս հասուկ աղջիկ ունի (Թլկատինցի)], խմուկ՝ «մէկի խմածի մնացորդը» [Ես չեմ ուզեր ուրիշին խմուկը (Լեւոն Շանթ)], պառկուկ՝ «պառկած» [Ոսկորի պէս ճերմկցած ուռիի մը պառկուկ բունին վրայ նստած՝ ան կը կարդար (Եակոբ Օշական)], վիծուկ՝ «վիծուածք, ընկեցիկ» [Փոքրիկն Քոսթիա, որին վիծուկ կ'ըսեն, կը միջամտէ (Շաւարշ Նարդունի)], լղրճուկ՝ (լղրճիկ «ապականուել») «խղճուկ, ողորմելի, կեղտոտ» [Խոհանոցի քաջառողջ աշխատաւորները մեր յարկերը բարձրացան լղրճուկ գոգնոցներով (Շահան Շահնուր)], տարուկ, բախուկ (հմմտ. գրբ. բախած), խելոուկ եւ բախուկ՝ բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ՝ «խենթ, խելքը թուցրած, չիմար» (հմմտ. բրբ. հովոտուկ, թոուկ, հովթոուկ). [Զեռքեր փախուկ, խելագար (Սմբատ Տէրունեան)], մոռցուկ՝ «մոռացուած». [Թոյսն է, որ անցեալը մոռցուկ կ'ընէ (Զարեհ Որբունի)] եւ այլն: Թուարկուած բառերից թերեւս միայն լղրճուկն է բարձրացել գրականի աստիճանին: Հարկ է նշել նաեւ, որ արեւմտահայերէնում պահպանուած է միջին հայերէնի աւանդութիւնը:

Նոյնպիսի օրինակներ ենք տեսնում արեւելահայերէնով գրական երկերում, սակայն նման կիրառութիւնների հիմքում ընկած են առաւելապէս արեւմտահայ բարբառները, ինչպէս՝ աղխուկ՝ «փակուած» դուռ (Աւետիք Իսահակեան), ազգադատարձուկ՝ «ուրացող» (Խաչիկ Դաշտենց), շարուկ՝ «չարան» (Մուշեղ Գալշոյեան) եւ այլն:

Երբեմն -ուկ-ով ձեւերը գործածուած են բանաստեղծութեան լանգաւորման նպատակով. [Ականջներ, դուք, Սուր-սուր լսուկ («լսող»)], Մկնափախուկ («փախեցած») ... Տեղից փախուկ («փախած») (Աթաբեկ Խնկոյեան):

Կան համանման կազմութեան բազմաթիւ բառեր էլ, որոնք

թէեւ գրական լեզուի շրջանակների մէջ չեն մտնում, սակայն բարբառներում գիտակցում են իբրեւ առանձին բառոյթներ, ինչպէս՝ խառուկ՝ «սատկած, թոյլ, անզօր», քցմուկ՝ «անճարակ, խեղճ» [(քցմել՝ «սառել, թմրել»), փխբ. «անճրկանալ, անզօրանալ»), տափկուկ՝ «տափակած, սմբած», տափուկ՝ «տափ կացած», նաեւ՝ «խորամանկ», քիսուկ՝ «լեցուն, տուգ» (քփսել՝ «մտցնել, կոխել»), լոճուկ՝ «աներես, պնդերես» (լոճել՝ «աներեսութիւն անել, երեսը դէմ տալ»), քոնուկ՝ «ծաղկատար» (քոնել՝ «ծաղիկ հիւանդութիւնից երեսն ակերուել»), քնուկ՝ «քնած՝ չչմած, թմրած», քոթուկ՝ «նիհար, վտիտ» քոթել՝ «քերել, մաքրել», չորցուկ՝ «չոր, չորացած», փխբ. «նիհար, (ծերացած)», շենքուկ՝ «թոնրի մէջ փայտերը դարսած» շենքել, յարադրութեամբ՝ ժրուկ-ժրպնդուկ՝ «կազմ եւ պատրաստ» եւ այլն:

Ուշագրաւ է, որ յարակատարի -ուկ-ով մի շարք կազմութիւններ կան հայերէնի այնպիսի բարբառներում, որոնց բայի այդ ձեւը բնորոշ է: Օրինակ՝ Տաւուշի խօսուածքում, կրոնըփրոնուկ՝ «մէկմէկու թելից բռնած», ընգըջըփրոնուկ՝ «ուրախալի լուր յայտնողին տրուած նուէր», ըչքըկապուկ՝ «աչքակապ», քըրըպըրաւուկ՝ «քարկոծելը», մրսուկ՝ «մրսող՝ մրսկան»: Ի մակբայակերտ մասնիկի յաւելումով կազմուած -ուկի բաղադրեալ ածանցով՝ սըտըմէ-ոուկի (տալ), տափկեմալուկի, տըպըոնուկի, առաջկտրուկի՝ «առաջը կտրելով՝ կտրած» եւ այլն⁴:

Արդեօք վերոյիշեալ իրողութիւնը վկայութիւնն է այն բանի, որ յարակատարի այս տարբերակը երբեւէ բնորոշ է եղել նաեւ բարբառային այլ տարածքների, կամ էլ՝ վաղնջական ժամանակներում հաւանական է նրա համահայերէն իրողութիւն լինելը: Հնարաւոր է նաեւ միւս բարբառների՝ ինչպէս եւ գրական լեզուի ազդեցութիւնը. հմմտ. ականցքաշուկ՝ Մշոյ բարբառում եւ նրա համանիշը Տաւուշի խօսուածքում՝ ընգըջըփրոնուկ, գրաբար վաղահասուկ՝ «կանխահաս» եւ Արարատեան բարբառում թէզհասնուկ՝ «խաղողի տեսակ, որ միւսներից չուտ է հասնում»: Միւս կողմից ունենք սրա հակաճիշդ՝ ուշահասուկ եւ այլն:

Յատկապէս բարդութիւններում, որոնց երկրորդ բաղադրիչն է կապում յարակատար դերբային՝ ստուգաբանական իմաստը յաճախ զգալապէս մթազնած է լինում, սակայն դերբայական ձեւերից առաջացած լինելը, թւում է, կասկած չի յարուցում: Դրանց մէջ կան եւ գրական, եւ բարբառային բառեր, ինչպէս՝ թելաւնցուկ, խաչմերուկ, դուրսպրծուկ, մեռելահարցուկ, նորելուկ, վաղանցուկ, թափթփուկ, ձիւնաշարուկ՝ «թուփ՝ բազմաթիւ սպիտակ

պտուղներով, որոնք ձիւնի փաթիլների նման աշնանը շարունակ են ճիւղերի վրայ», գետաբերով՝ «գետի բերածը՝ կոճղ, գերան եւ այլն», աչքախփով (աչքակապով՝ աչքերը խփած՝ կապած)՝ «մանկական խաղ» եւ այլն: Նոյնպէս եւ մնացով, վերապրով, կապով՝ «կապոց», կտրով՝ «լաւ կտրող, սուր, հատու», կաթով՝ «շատ հասած եւ ծառից վայր ընկած պտուղ», սահով՝ «ողորկ» եւ այլն:

Մեռելահարցով, կտրով, սահով բառերում առկայ է ենթակայական դերբայի իմաստը, որ տեսնում ենք նաեւ ականջմտ[ն]ով՝ «ականջը մտնող», ականջփորով, անմեռով՝ «չմեռնող, անթառամ», փաթաթով/պատատով, դիպով, բանով՝ ականջադրով՝ «ականջ դնող», կպչով՝ «կպչող, կպչուն», ծառծակով՝ «ծառը ծակող՝ փայտփոր», խաբով՝ «խաբեբայ» եւ այլ բառերում: Անհրաժեշտ է արձանագրել, որ յարակատարը ձեւաբանական մակարդակում ենթակայականի իմաստ էի արտայայտում, իսկ վերոյիշեալ բառերը հիմք են տալիս կարծելու, թէ այն ածանցային նշանակութիւն է:

Եզակի դէպքերում -ով մասնիկով բառերն արտայայտում են ապառնիի իմաստ՝ տալացով՝ «տալիք», (գլխի) գալացով՝ «գալիք», առնելացով՝ «ուրիշից ստանալիք՝ պարտք, վճար, գնելիք» բոլորն էլ բարբառային: «Անորոշ դերբայ + -ով» կառուցով (առանց -աց մասնիկի) Տիգրանակերտի բարբառի վրլանելուգ բառըն արտայայտում է «լուացուող», ինչպէս եւ «լուացուելիք» իմաստները:

-Ուկ բառաչարաբերական-բառակազմական մասնիկը գրական արեւելահայերէնում լայնօրէն գործածւում է գիտատեխնիկական տերմինաբանութեան մէջ: Այս հարցում փաստօրէն աշխարհաբարին է փոխանցուել միջին հայերէնի փորձը:

Յարակատարի -ուկ մասնիկից սերող վերջածանցով տերմինների կազմութեան մէջ որոշակի դեր ունի նաեւ ուռսերէն համապատասխան բառերի իմաստային պատճէնումը: Օրինակ՝ տեխնիկական ծալուկ (հմմտ. ուռս. atgid, peregid), այրով՝ «այրուածքի մնացուկը» (հմմտ. միջ. հայ. այրով՝ «այրող» եւ ուռս. vigarka, pri-gar), յալուկներ (հմմտ. ուռս. ottopki) ինչպէս նաեւ՝ հաւուկ, յղկուկ, խցուկ, կանգնուկ, մրուկ, ցաւելուկ եւ այլն, բժշկական՝ ճզմուկ, հարուկ, ֆոսֆորամեռուկ, թանձրուկ եւ այլն:

Այս բառերի զգալի մասի համանուն դերբայական ձեւերը գործածւում են բարբառներում՝ կազմելով համանունական զոյգեր: Լիակատար համանունութիւն չունենք այն բարբառներում, որոնցում բառակազմի հ-ի փոխարէն ունենք խ հնչիւնը՝ խալուկ, խա-

նուկ, իսկ յղկուկն առհասարակ բնորոշ է բարբառներին:

Ինչպէս յղկուկ, այրուկ, բայց յատկապէս ներդրուկ, մակայրուկ, մետաղաթափուկ, ծակոտաթափուկ, ներհոսուկ եւ նման այլ տերմիններ յստակօրէն ցոյց են տալիս, որ գործ չունենք բարբառային իրողութիւնների հետ. այսպիսի բայեր չեն հանդիպում հայերէնի տարածքային տարբերակներում: Բարբառայինը հիմք է տուել նրմանակութեամբ ձեւոյթների վերաիմաստաւորման: Մի քանիսը միայն կարելի է կապել դերբայական ձեւերի հետ՝ խեժակալուկ, կողաղբուկ, թափուկ, նեխուկ, փտուկ: Այստեղ էապէս զգացւում է ժողովրդական լեզուամտածողութիւնը: Օրինակ՝ փտուկ՝ բարբառում նշանակում է «փտած», իսկ իբրեւ եզրոյթ՝ «փայտանիւթի վրայ փտած տեղ, որ համարւում է փայտի արատ»:

Բառեր են կազմուել նաեւ նմանակութեան հիման վրայ, ինչպէս՝ բրբ. իծաշարուկի նմանակութեամբ՝ օձաշարուկ ռազմական տերմինը, բրբ. գետաքերուկ-ջրաքերուկ, գրբ. մեռելահարցուկ-հոգե[ն]արցուկ, դիւահարցուկ եւ այսահարցուկ:

Նկատելի է մի հետաքրքրական իրողութիւն. հետազօտուող միշտ բառեր վկայուել են ե՛ւ -ուկ, ե՛ւ -ուք մասնիկներով, ինչպէս՝ միջ. հայ. խարտուկ/խարտուք, քերուկ/քերուք, գրբ. ընտրուկ[ք] - բրբ. ընտրուք (նաեւ՝ հրնդըրուկ), գրբ. ցայտուկք-բրբ. ցայտուք, արեւմտ. աւելցուք, թափթփուք-արեւել. աւելցուկ, թափթփուկ, արեւմտ. տաշուք՝ «տաշեղ»-արեւել. տաշուկ, աշխարհ. ծալլուկ/ծալլուք, քուկ/քուք, սղոցուկ/սղոցուք՝ «սղոցելիս առաջացած թեփ», լուցուկ/լուցուք՝ «լուացքաջուր» եւ այլն:

Այս բառերի համադրման հիման վրայ կարելի է ենթադրել, որ -ուք վերջածանցի հիմքում տուեալ դէպքում ընկած է եղել -ուկ-ը՝ ք-ի յաւելումով եւ կ-ի անկումով: Աւելորդ է նշել, որ -ուկ եւ -ուք մասնիկները յաճախ շփոթուել են ձեւիմաստային ընդհանրութիւնների հետեւանքով. (հմտ. փափուկ եւ փափուք): Պետրոս Բեդիրեանն այստեղ տեսնում է մասնիկների յարանունութիւն (անձնական):

Նման բառերի մէջ որոշ դէպքերում նկատուում է իմաստային յստակ տարբերակում: Օրինակ՝ միջին հայերէնում կտրուկ-ը ածական է՝ «սուր, հատու, կտրող» նշանակութեամբ, կտրուք-ը՝ գոյական, որ նշանակում է «կտրուածք»:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ մի հարցի եւս: Ուկ վերջածանցի նշանակութիւնների մէջ լիչւում է, որ այն «աստ-կացնում է ածականի իմաստը»՝ բառեր կազմելով ածականներից, ինչպէս՝ տաքուկ, գիրուկ, խղճուկ եւ այլն⁵: Մեր կարծիքով՝ որո-

շակի վերապահութիւն պիտի անել այս շարքում կարմրուկ, կանաչուկ, ճերմկուկ, սպիտակուկ, դեղնուկ, կապտուկ գունանունները գետեղելիս: Կարմրուկ բառի իմաստն է, օրինակ, «կարմրաւուն»։ այսպէս նա անշուշտ կը համապատասխանէր վերեւում նշուած գործառութիւն: Սակայն բառի միւս իմաստներն այլ բանի մասին են յուշում՝ «երեսը կարմրած, շիկնած, շառագունած»։ Հարսը կարմրուկ էր «տապակելով կարմրեցրած»՝ կարմրուկ ձուկ⁶: Ուստի ենթադրում ենք, որ կարմրուկ եւ նման միւս գուգանունները ծագում են բայական ձեւերից եւ ոչ թէ ածականներից: Առ այսօր էլ բարբառներում գործածական են դեղնուկ՝ «դեղնած», կանաչուկ՝ «կանաչած» (բայց՝ սիւտըկուկ, սիպտըկուկ) եւ համանման բայաձեւերը: Ի դէպ՝ կապտուկ, դեղնուկ, կարմրուկ բառերը բարբառներում (վերջինը նաեւ գրականում) նշանակում են հիւանդութիւններ՝ «կապտախտ», «դեղնախտ», «կարմրուկ», որոնք համանուն են վերոյիշեալ բառերին:

Իբրեւ եզրակացութիւն կարող ենք նշել, որ յարակատար դերբայի -ուկ վերջաւորութեամբ բարբառային տարբերակը հայերէնի զարգացման վաղ շրջաններից սկսած գործածուել է երկակի արժէքով՝ ձեւաբանական եւ բառային (բառակազմական):

Եթէ բառային հնագոյն վկայութիւններում յարակատարի հետ ունեցած կապը կարելի է նշել միայն ենթադրաբար, ապա միջին հայերէն, այնուհետեւ աշխարհաբար, յատկապէս արեւմտահայերէն բազմաթիւ բառեր անկասկած առաջացել են ձեւաբանական իմաստի տեղաշարժի հետեւանքով: Նման կազմութիւնների թիւն անհամեմատ մեծ է հայերէնի բարբառներում:

Ուկ վերջաւորութիւնից առաջացած վերջածանցով արեւելահայերէնում կազմուել են տասնեակ գիտատեխնիկական տերմիններ:

Տարբերակւում են համանուն ձեւոյթներ՝ -ուկ բառապարաբերական մասնիկը (դերբայական վերջաւորութիւնը) եւ համածին բառակազմականը, տարածին -ուկ վերջածանցը՝ նուագափաղաքշական եւ բազմաթիւ այլ իմաստներով:

Այսպիսով՝ յարակատարի բարբառային տարբերակը որոշակի դեր է կատարել հայոց լեզուի բառային կազմի հարստացման գործում:

Համառոտագրություններ

աշխարհ. - աշխարհաբար
արեւել. - արեւելահայերէն
արեւմտ. - արեւմտահայերէն
բրբ. - բարբառային
գրբ. - գրաբար
հմտ. - համեմատիր
միջ. հայ. - միջին հայերէն
ռուս. - ռուսերէն
փխբ. - փոխաբերաբար

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Հմտ. Գ. Բ. Զահուկեան, *Հայոց Լեզուի Պատմութիւն-Նախագրային Ժամանակաշրջան*, Երեւան, 1987, էջ 387. Ա. Ա. Աբրահամեան, *Հայերէնի Դերբայները եւ Նրանց Զուարճական Նշանակութիւնը*, Երեւան, 1953, էջ 222. Գ. Բ. Զահուկեան, *Հայ Բարբառագիտութեան Ներածութիւն*, Երեւան, 1972, էջ 178-179: Ի դէպ՝ վերջինիս մէջ յիշատակուած միայնակ եւ գաղտուկ բառերում մենք յարակատարի հետ կապ չենք տեսնում:
2. Ռ. Ս. Ղազարեան եւ Հ. Մ. Աւետիսեան, *Միջին Հայերէնի Բառարան*, հտ. Ա. եւ Բ., Երեւան, 1987-1992:
3. Մ. Արեղեան, *Երկեր*, հտ. Զ., *Հայոց Լեզուի Տեսութիւն*, Երեւան, 1974, էջ 219. Ա. Ա. Մուրվալեան, *Հայոց Լեզուի Բառային Կազմը*, Երեւան, 1955, էջ 312-314. Ս. Էլոյեան, *Ածանցները Ժամանակակից Հայերէնում*, Երեւան, 1963, էջ 124-125. Ա. Ա. Գալստեան, *Ածանցները եւ Ածանցումը Ժամանակակից Հայերէնում*, Երեւան, 1978, էջ 173-176:
4. Հմտ. բարբարային հետեւեալ բառաազոյգները՝ *իծաշարով*՝ «այծերի նման իրար ետեւից շարուած, տողան», եւ *իծաշարովի*՝ «իծաշարով կազմած», *ստտ[ա]մեռուկ* եւ *սըտըմէռուկի*, *ըջըրկապուկ* եւ *ըջըրկապուկի*:
5. Մուրվալեան, էջ 313:
6. Ստ. Մալխասեանց, *Հայերէն Բացատրական Բառարան*, հտ. 2, Երեւան, 1944, էջ 413:

Դ. Կ.

ON THE WORD-VALUE OF A DIFFERENT DIALECTAL TYPE OF THE PRESENT PERFECT

(SUMMARY)

DAVID GURDJINIAN

For quite a long time linguists have dealt with the various forms of content of those words which have been constructed with the addition of the suffix -adz on various Armenian words; these latter have usually been either nouns or adjectives in the earlier times, or adverbs in a later period; but quite interestingly, no one has ever paid attention to the other forms of use of the present perfect of the verb tense. Of these one finds various uses of the suffix -ook/-oog in classical, middle, modern and dialectal Armenian, especially in Western Armenian dialects of Van, Mush, Moks, Shatakh, and Tigranocerta, and in Eastern Armenian dialects of Talin, Vardenis, Martouni, and Tashir. In some cases the suffix -ouk has helped in forming nouns especially in the classical Armenian, though no one has ever realized that these adverbial forms of words have also been used as adjectives and predicates.

If all these word-forms are found in the classical Armenian, the middle Armenian, on the other hand, does seldom know their use, and if one meets them, that is words constructed with the addition of the suffix -ouk, he surely finds that they are vegetation and animal names.

A closer examination of the suffix -ouk will reveal that it is used as a word-forming agent and has made nouns with an inner meaning of the result of an action, and adjectives with an adverbial, subjective, and, in some cases, future content; more over, it will prove that words with an -ouk ending can be classified into three distinct categories: a. words which have undergone certain formative changes of meaning; b. newly formed words which have followed the changes in forms of the first category; and c. those words in which the suffix stands just as a word-forming ending. It is true that in some cases where the newly formed words, whether they are nouns, adjectives or adverbs, have undergone certain changes and are compound words, have been obscured in meaning.

In modern Eastern Armenian language the suffix -ouk is abundantly used to form scientific terms. This experience in word-creation is nothing but the continuation of experiment in the middle Armenian word formation, while certain medical and technical words are tailored according to the Russian experience.

suffix, whether they are nouns, adjectives or adverbs, does not follow the dialectal forms used in word-construction.

There are cases in which one finds the suffix as -oug instead of -ouk. This is the result of first the addition of the letter g on the suffix -ouk creating a new suffix form, the -oukg, with same content of meaning, and in time of the falling of the fundamental root letter k from the suffix letting its place to the newly-added g. But the analysis of the word constructed with the -ouk and -oug suffixes having the same root-words will prove that they have different contents of meaning and can not stand one for the other. In some cases the suffix -oug intensifies the meaning of an adjective, while in others, it minimizes.

It is quite clear that the use of the suffix -ouk in the Armenian dates back to the very early days of the formation, growth and development of the language, both morphologically and structurally. In both cases the suffix -ouk has been of great help in the enriching of the Armenian vocabulary.

